

Vladimir Bukovskij

A vítr se vrací

Příběh disidenta

Vladimir Bukovskij

A vítr se vrací
Příběh disidenta

obálka © ČTK (foto), 2010

copyright © Vladimír Bukovskij, 1978

ISBN: 978-80-7207-864-6 (VOLVOX GLOBATOR)

ISBN: 978-80-7207-899-8 (e-book pdf)

ISBN: 978-80-7207-900-1 (e-book pub)

ISBN 978-80-87211-72-4 (Ústav pro studium totalitních režimů)

Říká se, že když se potápěč rychle vynoří z hlubiny na hladinu, může umřít. Nebo si přinejmenším přivodí nemoc, kdy se pění krev v žilách a člověka to trhá zevnitř. Něco podobného se mi stalo jednoho temného prosincového rána ve Vladimíru.

Začínal normální vězeňský den, další v nekonečné řadě jednotvárných vězeňských dnů. V šest hodin, jak je zvykem, prošel kolem cel bachař, mlátil klíči o dveře a chraplavým hlasem křičel: „Bu-dí-ček! Bu-dí-ček! Bu-dí-ček!“ V šedivém přitími na celách se zavrtěli muklové, nechtělo se jim vylézat ze svých pytlů, nechtělo se jim vymotávat ze všech těch dek, vaťáků a bund, do kterých se zabalili. Jdi s tím svým budíčkem do hajzlu!

Zahřímá reproduktor. Vítězoslavně, zrovna jako při vojenské přehlídce na Rudém náměstí, zazněla hymna Sovětského svazu. Krucinál, zase jsme tu bednu zapomněli večer vypnout. „Hovoří Moskva! Dobré ráno, soudruzi! Ranní rozcvičku začínáme chůzí na místě.“ Krucinál, musíme to rychle vypnout. Chůzí na místě začíná v téhle zemi každý den. Zimní ráno přichází i na svobodě jako s těžkou kocovinou, ale ve vězení je to ještě horší. Ve vězení snad neexistuje odpornější denní doba. Nechce se nám žít a ten den, co nás čeká, nám připadá jako hotové prokletí. Ne nadarmo se ve staré vězeňské písni zpívá:

Ráno se vzbudíš, město ještě spí.
Vězení nespí, je dávno na nohou.
A srdce ubohé tak zabolí,
jak ožehlé bleskem, co projel tmou.

Po zasněženém dvoře projel hrkající „vězeňský teréňák“ – vozík s bandaskami, na kterém se rozváží snídaně do všech bloků. Je slyšet, jak personál dole vykládá bandasky, vleče je do patra a bouchá s nimi o zem. Cvakají okýnka na výdej stravy, fukají misky a hrnky. Ovesná kaše je řídká a vychladlá. Ještě že nám nalévají aspoň horkou vodu, tu neocenitelnou božskou tekutinu. Kdesi už vzplanula první hádka a létají nadávky – že by někomu nepřivezli kaši? Celé osazenstvo jedné cely mlátí miskami o dveře. Pozdě, mají smůlu, snídaně už se na vozíku, s vrzáním a hřměním jako při nějaké bitvě, přesunula po chodbě mnohem dál, skoro až na konec. Kdo ti teď uvěří, jak dokážeš, že jsi kaši dostal nebo nedostal? Měl jsi strčit misku do okýnka, dokud bylo otevřené.

Obyčejně jsem si po snídani opakoval anglická slovíčka, která jsem si vypsal předešlý večer. Opakoval jsem si je dvakrát denně – ráno a před večerkou. To jsem měl místo rozcvičky, místo chůze na místě, abych si rozpohyboval mozek. Později, během dne, jsem se pouštěl do složitějších úkolů. Právě jsem si sedl na palandu se slovníčkem a skrčil jsem si pod sebe nohy, když se otevřelo okýnko ve dveřích: „Desítka! Odchod! Všechny věci s sebou!“ To mi tak ještě chybělo. Právě mi tedy začal prokletý den. Posbírat všechny svoje věci, vláčet se na nové místo, zabydlet se tam – tak to jsem přišel o celý den učení! Kam mě asi povedou? Ty krysy člověku nikdy nic neřeknou, věčně jsou tajemní jako černá truhla.

„Hej, veliteli, veliteli! Máme si vzít i prostěradlo? A matraci? A nádobí?“ Tohle je součást naší průzkumné strategie. Když s matrací, tak nás povedou na jiné patro v téhle budově. Když bez matrace, tak někam úplně jinam. Ale kam? A jestli mám jít i s prostěradlem, tak to znamená přesun do budovy č. 1 nebo č. 3, protože v budově č. 2 vydávají vlastní prostěradlo i nádobí.

„Vezměte si všechno,“ odpovídá nejasně velitel, snaží se mlžit. Chlapi, kam nás zase pošou? Do karceru, zase do práce, nebo do budovy č. 1? Tak to nás zase čekají protesty, zostřený režim a menší přiděl jídla. A co když je to štára? Tak to ať nad námi stojí všichni svatí, nic horšího už snad ani být nemůže. Knížky mám zastrkané v různých místech na cele, aby mi je nenašli, a také různé zakázané věci – nůž, několik žiletek nebo ručně vyrobené šidélko. Tohle všechno mi zabaví.

Do vězňů jako když střelí. Každý z nich má někde něco schovaného, každý se snaží ještě něco zamaskovat. Rychle zasunout nedovolené předměty do vaťáku, tam by to nemuseli strážní najít. Anebo do boty. I když poslední dobou začali prohlížet boty na rentgenu. Člověku rentgen neudělají, to ani náhodou, ale boty – ty si prohlížet budou. Bože můj, boty! Vždyť já jsem je dal do opravy!

„Veliteli, vezmi telefon a zavolej do opravy bot – mám tam svoje holínky. Bez nich nikam nejdu, veliteli!“

Dva měsíce mi trvalo, než jsem se té opravy dočkal, psal jsem žádosti, dovolával jsem se svého práva, bil se jako lev, a když mi je konečně vzali do opravy – tu máš, čerte, kropáč! Hlavně ať mi je vrátí, klidně i neopravené, na to teď kašlu, sakra práce. No aspoň že jsme se stihli nasnídat. Možná že oběd stihneme už na novém místě. Ale kam nás to teď, kruci, pošou?

Nakupilo se mi tady nějak moc harampádí – mám toho plné prostěradlo. Řekli byste, co asi tak člověk může mít ve vězení? Ale člověk se ani neohlédne, a najednou má plný ranec věcí. Kamarádi pomalu odcházeli, buď z cely na svobodu, nebo zpátky do lágrů. A svoje cennosti většinou nechávali tady jako dědictví pro ty, kteří zůstávají. Vždyť je to hřích, odvážet z vězení to, co se tak těžce podařilo skrývat během štár a prohlídek. Každá osobní věc tu představuje drahocennost. Třeba tyhle tři zahraniční žiletky. Za každou z nich se můžu domluvit s obsluhou, aby pomohla přežít někomu z našich v karceru, představují něco tři týdny života, možná i mého. Školní sešity – ty jsou taky cenné. Zkuste si je ve vězení opatřit! Tři propisky včetně náhradních náplní a hlavní, to hlavní jsou knížky. Bože můj, nedopusť, aby to byla štára! Celé tohle nebezpečné bohatství se nahromadilo u mě, za celou tu dobu se mi nepodařilo ho předat někomu, kdo zůstane ve vězení déle než já. Neměl jsem to štěstí sedět na cele s takovými lidmi, kteří by je potřebovali.

No, zdá se, že nás všechny prostě přesunou na jinou celu, tak jsme si vzali i mýdlo, všechny hadříky a provázky – však se to všechno na novém místě bude hodit, obzvlášť, jestli tam před námi seděli kriminálníci. Po nich je cela jako po živelní pohromě – špína, všechno olámané, obité, bude nám trvat nejmíň dva dny, než ji vyčistíme a opravíme. Kriminálníci mýdlo ani hadry nepoužívají a přitom mytí a drhnutí tam bude až nad hlavu. Takže jsem si raději zabalil i hadr na podlahu.

Uf, tak jsme to zvládli, snad máme všechno. „Připraveni?“ křičí velitel za dveřmi. „Připraveni!“

Dveře se otevřely, bachař na mě ukázal prstem a řekl krátce: „Půjďte se mnou.“ Panenko Maria, kam mě jenom strčí? Tak to poletím do karceru. V hlavě jsem si probíral všechny možnosti a varianty, ale nahlas jsem se pouze zeptal: „Mám si brát matraci?“ „Nechte ji ležet na chodbě.“ Takže je to tak. Karcer – nápravná cela, vězení ve vězení. Ale za co, krucinál? Nic jsem přece neudělal. Takže zahájím hladovku!

Jdeme dolů, do prvního patra, nezahneme k východu, ale do chodby – takže je to pravda. Karcer! Ne, prošli jsme kolem něj, jdeme po chodbě dál a dál. Aha, takže je to štára, jdeme na cimru, kde nás prohledávají. Sakra práce, všechno mi zabaví. Mám jim nějak zamotat hlavu? Říkám to první, co mě napadne:

„Veliteli, vrať mi boty, mám je v opravně!“

„Už jsme pro ně poslali.“ Proč poslali pro boty, když to bude jenom štára? Jestli to nebude transport?!

Vcházíme na cimru určenou k prohlídkám. Tam už je připravená Petuchovova brigáda – čekají tu na mě jako hyeny, teď mi čmajznou úplně všechno.

„Tak,“ slyším, „pytel položte sem a vysvěčte se.“ Stáhli ze mě všechno do poslední nitky, každou věc zkontrolovali, kdejaký šev, do vaťáku jsem schoval jednu žiletku – nevšimli si jí. Sláva Bohu, tak to máme něčí týden života.

„Oblékněte se.“ Vyvádějí mě na chodbu a zavírají do cely, ze které se vyvádějí vězni do transportu. A sakra, transport! Jak já to svoje harampádí potáhnu někam pěšky? Vždyť sám sotva lezu. To přijdu o všechno, v každém rozřazovacím táboře mě čeká nová štára. Jako by mě někdo praštil obuškem po hlavě. Jsem to ale kus vola, ještě ke všemu jsem si zabalil i hadr na podlahu a mýdlo. Boty! Jestli přijdu o boty, tak je to v háji.

„Veliteli, dej mi boty, jsou v opravně!“

„Už jsme pro ně poslali.“

Měl bych dát nějak vědět ostatním kamarádům z cely, ale jak? Takhle místnost je ze všech nejdál, nade mnou nikdo není, záchod tady není a hrnek nemám. Sakra! Napsal jsem aspoň anglicky kouskem tuhy na stěnu:

„Transportován neznámo kam,“ přijmení a datum. Ale to je málo. Kdo ví, kdy si toho někdo všimne. Měl bych na někoho zavolat. Co když mě před transportem zavedou do umývárny? A už se otevírají dveře. Takhle brzy? A co umývárna? Ne, jdeme k východu. Odbočujeme za roh, jdeme ke strážní budově. Jestli mám zakřičet, tak leda tady. Přesně nade mnou je cela č. 15. Zakřičel jsem ze všech sil, až ode mě i stráž strachy odskočila.

„Patnáctko, Jegóóórééé, jdu do transportu! Do transportu! Patnáááctko!“

Jakmile se vzpamatovali, šoupli mě rychle do dveří strážnice.

„Ticho! Co řveš? Chceš do karceru?“

„Jaký karcer? Co to na mě, zkoušíš, veliteli? Kam mě asi při převozu posadíš do karceru, co?“

Ve velké místnosti ve strážnici – možná to byl rudý koutek nebo šatna pro bachaře – mě posadili na židli.

„Sedte!“ Objevil se náš výchovný pracovník, kapitán Dojnikov, nějak zvláštně roztěkaný, tvářil se vítězoslavně a smutně. Vrhnul jsem se k němu:

„Občane veliteli, kam mě pošlou?“ zeptal jsem se ho tiše, aby nás nikdo neslyšel. Ošívá se a do očí se mi nepodívá:

„Nevím, nemám právo vám to říct, nevím. Čeká vás převoz.“

„Nechte už těch tajností. Kam mě to vezou?“

„Opravdu nevím, to není moje starost. Řekli mi, že vás čeká převoz, transport, asi do Moskvy.“ Ten ví úplně všechno, převít, vidím mu to na očích.

„A kde mám svoje věci?“

„Už jsou naložené v autě.“ Cože?! Někdo tady místo mě tahá moje věci? To jako stráž nebo bachaři? Jo, ty boty.

„Řekněte jim, prosím vás, aby mi přinesli boty, mám je v opravně.“

„Přinesou vám je.“ „Jak přinesou? Vždyt jsme na strážnici. Za chvíli pojedeme!“

A on najednou velmi, velmi tichounkým hlasem řekl:

„Ale vy už ty boty potřebovat nebudete.“ Co to má jako znamenat? Co tím myslí, že už nebudu potřebovat boty? Povídám mu proto tiše:

„Odkud víte, že nebudu potřebovat boty, když nevíte, kam mě povevou?“ Upadl do rozpaků.

Ale asi jsem to neměl říkat, i tak bylo jasné, že se děje něco hodně zvláštního. Transporty se nevypravují ze strážnice, vězeňské vozy zajíždějí přímo na dvůr a tam do nich naskakují vězni. Sami mi nosí věci, boty nebudu potřebovat, copak mě, hrome, pustí na svobodu? Anebo to, krucinál, bude přesně naopak? Tak to už boty fakt potřebovat nebudu!

„Tak tedy sbohem, nevzpomínejte na nás ve zlém,“ říká kapitán. Vedou mě přímo k východu na svobodu a otevírají dveře. Nedovolí mi ani, abych se rozhlédl kolem sebe – všude kolem jsou tajní. Aha, takže tu máme KGB a o svobodě si můžu leda tak nechat zdát.

„Pojďte sem, nastupte do auta.“ Přímou u vchodu stojí mikrobus a nějaká osobní auta. Sníh je udupaný, tmavý. A kde je vězeňské auto? Ne, posadili mě do mikrobusu. Zázrak! Uvnitř leží na zadním sedadle můj uzlík z vězeňského prostěradla. Okna jsou zacloněná, kolem je kágébáků jako much. Dostávám upozornění: během cesty nesmím zvedat závěsy, nesmím se dívat okýnkem ven. Vpředu, mezi mnou a řidičem, také visí zatažené závěsy. Ale naštěstí nejsou dole přichycené, takže až pojedeme, budou se vlnit a já – sláva Bohu – určitě aspoň něco zahlédnu. Čekáme ještě na nějakého velitele. Už je tu, sedá si vedle řidiče, bouchly dveře, zavlnily se závěsy – a jedeme. Otočili jsme se, potom jsme se otočili ještě jednou a vyjeli jsme.

Krucinál, slyšeli mě chlapi na té patnáctce? Museli mě slyšet, vždyť jsem řval ze všech sil. Ale kam mě to asi vezou? Do Moskvy? Dojnikov přece říkal, že do Moskvy. No, mohl mi lhát. Tak kam mě to jenom vezou? A proč v mikrobusu, proč ne v normálním vězeňském autě? Proč už nebudu potřebovat boty? A co by ne – oni můžou všechno. Zavezou mě teď do lesa za městem a zezadu mě... za pokus o útěk...

Náš mikrobus jel na tehdejší poměry neobyčejně rychle. Závěsy vpředu se natřásaly, občas se rozevíraly a k mému údivu jsem před námi uviděl policejní auto s majáčkem na střeše. Seděli v něm dva policejní důstojníci. Jeden z nich měl z okýnka vysunutou ruku s hůlkou a odháněl nám auta z cesty. Co má tohle, propánakrále, znamenat? Nějaká náhoda nebo co? Ale ne, kdepak, za pět minut se závěsy zase roztáhly a já jsem uviděl totéž auto s majáčkem. Kradmo jsem se podíval za sebe a uviděl jsem na závěsech na zadním okně dva kužely světla – takže za mnou jede také policejní auto. Ujížděli jsme velkou rychlostí, začal jsem se trochu bát, abychom se nepřevrátili, vždyť je zima a cesty jsou zledovatělé. Na jedné odbočce se zase roztáhly závěsy a před námi jelo pořád to stejné policejní auto. Zezadu také nepřetržitě svítí dvě světla. To je teda něco! Takhle se přece vozí členové vlády, ne? Takhle mě ještě nikdy nikam nepřeváželi. Kam mě to jenom vezou?

Čekisti si něco mezi sebou povídali a občas se na mě podívali. Pouze dva z nich, kteří seděli hned vedle mě, zůstávali ostražití. Ale ať jsem se jim pohledem vpíjel do obličeje sebevíc, ať jsem nahlížel do škvíry mezi závěsy při každé příležitosti, stejně jsem na nic nemohl přijít. No a co. Když do lesa, tak do lesa. Když do Moskvy, tak do Moskvy. Copak na tom můžu něco změnit? Copak s tím můžu něco udělat? Nemělo smysl se tím zabývat: ať se stane, co se má stát.

Z trestu mi zbývalo už docela málo, nějakých pět měsíců tady ve vězení a potom jsem se měl přesunout asi na deset měsíců do Permské oblasti, do svého starého známého tábora č. 35. To už je jako svátek – skoro jako bych už šel domů. Už jsem si v duchu říkal, koho z kamarádů tam asi potkám a koho už tou dobou propustili. Občas jsem se dozvídal novinky od nových vězňů, jaký režim tam teď panuje, jací tam jsou velitelé. Poté, v březnu roku 1978, jsem měl nastoupit do vyhnanství. Těchhle prokletých pět let vyhnanství mě žralo víc než celý vězeňský trest. Představovaly něco jako nepotřebný přívěšek – ani svobodu, ani vězení. Teprve se uvidí, kam mě pošlou, jakou tam dostanu práci a jaký bude můj šéf. Protože vyhnanství může být horší než lágr. Vědělo se jen to, že z permských lágrů se vězni posílají do Tomské oblasti. Co je tam čeká, bylo jasné: kácení lesa, močály a nějaká zapadlá vesnice. Hlavní slovo má tajga a největší hospodář je tam medvěd. Z Vladimíru posílali do Komi. Komi sice také není žádný med, také kácení stromů a močály, ale je to nějak blíž k Moskvě, přece jen je to Evropa.

Proto jsem se všemožně pokoušel o to, aby mě z lágru vrátili ještě zpět do vězení ve Vladimíru. Nadějí, že se tenhle plán povede, jsem měl málo, říkalo se, že podle nové instrukce se nikdo, kdo má méně než rok do konce trestu, zpět do věznice nevrací. Posledních pět vězeňských měsíců jsem měl pečlivě rozplánovaných, a věděl jsem proto naprosto přesně, kdy a jakou knížku musím přečíst. V lágru už si člověk nepočte – tam se musí ohánět, aby splnil normu. No a ve vyhnanství čas na čtení asi také nebude. Kde jinde by se měl člověk vzdělávat než ve vězení? Času mi líto není, stejně se bezcílne propadá do neznáma.

Ať jsem se probíral z kterékoliv strany, bylo mi jasné, že na žádnou jinou univerzitu než na vladimírské vězení stejně nemám nárok. Pokud mi nenapaří další trest, pustí mě z vyhnanství v roce 1983, a to mi bude jedenačtyřicet let. V tomhle věku už to není ani na studium na vysoké škole. A na svobodě mě stejně nic moc dobrého nečekalo. Jenom nováček, který sedí poprvé, vidí svobodu jako něco velikého, nemůže se jí dočkat a počítá dny. Svoboda je pro něj jako světlá, prosluněná a nedosažitelná budoucnost. Ale já jsem seděl už počtvrté a věděl jsem, že v životě asi neexistuje větší roztrpčení, než když člověka propustí z vězení. A věděl jsem i to, že víc než rok jsem se na té proklaté svobodě beztak nikdy nezdržel a asi už ani nezdržím.

Protože důvody, které mě přivedly do vězení poprvé, mě tam přivedou podruhé i potřetí. Ty příčiny nelze změnit, stejně jako nelze změnit sovětský život a jako nelze změnit mě. Nikdy mi nedovolí, abych byl sám sebou, a já nikdy nebudu souhlasit s tou jejich lží a přetvářkou. Třetí cesta neexistuje.

A proto jsem pokaždé, když mě propouštěli, přemýšlel o jedné věci – jak stihnout co nejdříve práci, abych se potom, už zase ve vězení, po nocích netrápil, nepřebíral všechny nevyužité možnosti, a abych se duševně netrestal, nekáral, neskřípal zuby zlostí a netrápil se kvůli tomu, že jsem zbytečně nerozhodný. Tohle bezesné přemýšlení pro mě představovalo velká muka, a ty drobtý svobody mezi vězením proto asi ani nemůžu nazývat normálním životem. Byla to horečnatá honička, neustálé čekání na zatčení, nekonečný proud agentů KGB, dýchání na zátylek a lidi, lidi, lidi, které si nestíhám ani pořádně prohlédnout. Když se s člověkem setkáš jedenkrát v životě a ten člověk tě vzápětí neudá, považuješ ho už za dobrého známého. Když se potkáte dvakrát, můžeš o něm mluvit jako o blízkém příteli. Po třetím setkání se stává přítelem na život a na smrt, jako byste spolu rostli od školních lavic.

A když se s nějakým člověkem potkám poprvé, musím se na něj vždycky nejdříve podívat jako na možného svědka ve svém budoucím procesu. Říkám si v duchu – při kterém výslechu ho rozlousknou jako ořech, při prvním, nebo až při druhém? Na kterou jeho slabost zabrnká KGB? Když je někdo plachý, tak ho zastraší. Ješitného člověka poníží. Kdo má rád děti, tomu pohrozí, že mu je odejmou a půjdou do dětského domova. Dívám se člověku do očí a v duchu se přitom ptám: Vydrží, když mu začnou hrozit blázincem, nebo ne? Tohle ustojí málokdo. A proto je lepší nezatěžovat paměť bližního svého zbytečnými informacemi a nevystavovat ho následným výčtkám svědomí. Jsem oceňovaný, nemám nárok na normální lidský život, každý, kdo se mě dotkne, riskuje, že se nakazí. A pokud mám někoho opravdu rád, musím se mu vyhýbat co největším obloukem, stranit se ho, tvářit se, že jsem si ho nevšiml, že jsem ho nepoznal. Protože jinak mu zítra dopadne na hlavu těžká, olověná pěst státu.

A právě proto se snažím vmáchnout pětadvacet hodin do jednoho dne, měsíc do jednoho týdne, musím udělat maximum možného i nemožného. Protože zítra už budu zase na cele v Lefortově a dlouho, velmi dlouho, zase nebudu moct dělat vůbec nic. Možná že už nikdy nebudu moct dělat vůbec nic.

Zase si budu po nocích přehrávat v paměti každou maličkost, kterou jsem zapomněl, mohl udělat lépe, budu si nadávat za to, jak jsem nešikovný. Tolik desetiletí nemohli lidé dělat vůbec nic, dokonce ani plivnout do ksichtu těm, kteří je vraždili. Miliony těch, kteří snili o odplatě za své utrpení, zemřely. A já jsem měl možnost křičet do celého světa, měl jsem kamarády, kterým jsem mohl důvěřovat, a měl jsem čas. Takže se ptám znovu sám sebe: Co jsi stačil udělat? A vyčítavé, tázavé pohledy milionů mrtvých se mi vpalují do mysli.

Na Sibíři mi někdo vyprávěl o jednom ze způsobů lovu medvědů. Někde blízko medvědí stopy se schová na stromě návnada – většinou nahnilé maso. A na nejbližší tlustou větev se přiváže těžké velké břevno tak, aby medvědovi cestou k návnadě zaclánilo a aby se přitom volně pohybovalo na provaze. Medvěd cítí maso a vyleze na kmen. Jenže narazí na překážku, na břevno. Díky své medvědí povaze ji neobleze, ale odsune ji tlapou na stranu a chce lézt dál. Břevno, které tlapou odsunul, ho vzápětí udeří do boku. Medvěd se vzteká, bouchá do břevna pořád silněji, a to ho samo sebou za nějakou chvíli udeří tak silně, že ho omráčí a srazí ze stromu na zem. Velmi podobný vztah jsem měl i já ke státní moci: čím delší trest mi dávali, tím víc jsem se snažil udělat po propuštění. Čím víc jsem toho udělal, tím delší trest mě čekal. Ale doba se měnila, moje možnosti se také měnily a stále nebylo jasné, kdo z nás dvou je medvěd a kdo břevno a co z toho všeho nakonec vzejde. Já jsem v žádném případě nehodlal ustoupit.

A tak se stalo, že jsem měl rozplánováno nejen těch pět posledních vězeňských měsíců, ale vlastně i celý život: deset měsíců v lágru a pět let ve vyhnanství. Potom – v lepším případě – rok horečnatého pobíhání, které nazýváme svobodou, potom dalších deset let vězení a ještě pět let vyhnanství. To už mi bude, jak to tak počítám, padesát sedm let? To bych to zvládl ještě jednou celé otočit, a smrt mi tak vycházela zase na vězení. Proto jsem ji, svobodu, svoboděnku milou, ani moc neočekával, nepočítal jsem dny ani měsíce do propuštění. Vzpomínal jsem na džina z pohádek Tisíce a jedné noci, kterého zavřeli do lahve, a on prvních pět milionů let sliboval, že zasype zlatem toho, kdo ho osvobodí, a dalších pět milionů let sliboval, že naopak toho, kdo ho pustí na svobodu, zničí. Pocity tohoto džina jsem chápal úplně přesně.

To, že jsem měl všechno rozplánováno na minuty, mělo ještě druhý důvod a tím bylo samotné vězení.

Člověk, který si neudrží disciplínu, který se nesoustředí na nějakou stálou činnost, riskuje, že ztratí zdravý úsudek nebo že nad sebou ztratí kontrolu. Protože v podmínkách naprosté izolace, chybějícího denního světla, monotónnosti života, neustálého chladu a hladu, se člověk propadá do zvláštního stavu, jako by byl naživu jen napůl. Dlouhé hodiny a často i celé dny může hledět nevidoucima očima na fotografii svojí ženy a dětí nebo listovat stránkami knih a nic si nepamatovat nebo se zničehonic začít hádat se sousedem kvůli nějaké malichernosti, cyklit se do vlastních argumentů, zatvrdit se ve svých pozicích, neposlouchat sousedova slova a nevyvracet mu ani jeho argumenty. Člověk se na nic konkrétního nemůže soustředit, nedokáže udržet červenou nit příběhu.

S postupem času se ve vězení děje něco hodně zvláštního. Na jednu stranu se čas žene jako splašený kůň, až to člověka překvapí. Celý ten jednoduchý denní pořádek se monotónně opakuje v jednotlivých událostech: budíček, snídaně, vycházka, oběd, večeře, večerka, budíček, vycházka, oběd, večeře, večerka – slévá se to do jedné žlutohnědé skvrny, nenechává to za sebou žádné vzpomínky, nic, čeho by se mohlo vědomí zachytit. Večer, když jde člověk spát, si ani za nic nedokáže vzpomenout, co vlastně celý den dělal, co měl k snídani nebo k obědu. Samotné dny se jeden od druhého ničím neliší, úplně mizí z paměti. A najednou si vězeň všimne, zrovna jako by do něj někdo prudce strčil: panenka skákává – koupání! – takže už zase uplynulo sedm, možná i deset dní. Na druhou stranu se tentýž čas vleče strašně pomalu: zdá se, že už musel uběhnout celý rok, ale kdepak, to se tak táhne jeden jediný měsíc a jeho konec je někde hodně, hodně daleko.

A jak se pak člověk vzteká, když mu něco naruší jeho monotónní život! Zničehonic, například od začátku nového měsíce, ho začnou vyvádět na vycházku až po obědě, a ne po snídani, jako tomu bylo doteď. Řeklo by se – jaký je v tom rozdíl? Ale člověka to přivádí do stavu zuřivosti až nepřičetnosti. Anebo když jsem se pohádal s bachařem, odvedli mě k výchovnému pracovníkovi na pohovor a já jsem se do něj pustil... To už potom nemůžu ani číst, ani spát, nemůžu myslet na nic jiného. Řádky mi poskakují před očima, tčkám v myšlenkách z jedné věci na druhou, až z toho chytám třesavku. A přitom, copak se stalo něco hrozného? Vždyť takových hádek, pohovorů i vzájemných nadávek s bachaři už jsem měl v životě tolik, že to ani nedokážu spočítat. A přesto budu několik dní a nocí

vzpomínat, co mi výchovný pracovník řekl, co jsem mu odpověděl a co jsem mu mohl odpovědět, ale neudělal jsem to, protože mě to hned nenapadlo. A pořád přemýšlím, jak jsem mu mohl někde víc odseknout, umlčet ho, rýpnout si do něj, lépe argumentovat. V hlavě si ten rozhovor přehrávám jako na poškrábané vinylové desce a nemám sílu ten gramofon zastavit. Anebo když pošlou příbuzní nějaký pohled, nějaký barevný pohled a člověk na něj hledí, civí jako idiot, protože ty pestré barvy jsou tak nezvyklé, že od nich nemůže odtrhnout oči.

Nemůžu říct, že neustálý hlad by byl nějak obzvlášť mučivý. Vždyť to není ostrý hlad, ale spíš pomalý chronický a mírný nedostatek jídla. Brzy ho člověk přestane vnímat jako něco zásadního, zůstává to v něm jako monotónně vyčerpávající, tichá a nekončící bolest, třeba jako bolest zubů. Po nějaké době vlastně už ani nevnímám, co je hlad, jenom si po pár měsících vždycky všimnu, že už nějak nemůžu sedět na lavici, protože mě to bolí. A v noci, když si lehnu, mě všechno tlačí. Sice jsem si už několikrát protřepal matraci a převalil se z boku na bok, a stejně jako bych pořád ležel na železném plotě. Tak poznám, že mi vylezly kosti. Ale většinou je mi to stejně tak nějak jedno. Jo, ještě si musím dávat pozor, abych se rychle nezvedl z postele. Protože potom se mi točí hlava.

Nejnejpříjemnější je pocit ztráty osobnosti. Jako by tě ksichtem přetáhli po asfaltu a nezůstaly ti na něm žádné charakteristické rysy, jako by úplně zmizela tvoje vlastní podoba. Jako by tvoji tajemnou duši se všemi jejimi zákoutími a ornamenty někdo přezehlil velkou žehličkou a stala se z ní rovná ploská náprsenka. Vězení stírá všechny rozdíly. Proto se také každý snaží nějak odlišit, projevit svou individualitu, dělat se lepším nebo se nějak ocitnout výš než ostatní. Na kriminálních celách probíhají neustálé rvačky, bitva o vůdcovství v nich nikdy neutichá a často to končí i vraždou. U nás politických se takové věci nedějí, ale když sedíš čtyři pět měsíců na stejné cele se stejnými lidmi, tak už je všechny znáš jako své boty a lezou ti šíleně na nervy, stejně jako ty jim. Kdykoliv můžeš říct, na co zrovna myslí, co teď udělají, na co se tě chtějí zeptat. A nejčastěji se na cele už ani o ničem nemluví, beztak o sobě všichni všechno vědí. Je to až k nevíře, jak jsme my lidé prázdní, když se za půl roku nemáš už druhého na co zeptat.

Strašně těžké je to i tehdy, když má tvůj soused na cele nějaký podvědomý zvyk – třeba popotahovat nosem nebo dupat nohou o zem.

Už za pár měsíců se to stává tak nesnesitelné, že bys ho za to mohl i zavraždit. Ale stačí, aby vás rozházeli do jiných cel nebo někoho odvedli do karceru. Když se po nějaké době potkáváte, jste jako nerozluční přátelé: každý má na druhého moře otázek, příhod, novinek a vzpomínek – takový svátek vydrží dobře týden. A samozřejmě se stává i to, že se setkají lidé, kteří spolu nemohou psychologicky strávit ani dva dny, ale musejí spolu na cele koexistovat i několik let. Veškeré lidstvo se proto z tohoto pohledu dělí na dvě skupiny: na lidi, se kterými bys mohl sedět v jedné cele, a na lidi, se kterými bys sedět nemohl. Akorát že na tvůj souhlas se nikdo neptá. Proto je nutné, aby byl člověk nesmírně tolerantní k ostatním vězňům na cele a sám se snažil vymazat svoje zvyky i specifika: na všechny je třeba si zvyknout, se všemi je třeba dobře vycházet. Jinak si člověk udělá ze života peklo.

Vynásobte si nyní všechny tyto útrapy mnoha lety trestu, umocněte je na druhou, přidejte i ty roky, které jsem odseděl už předtím – v jiných lágrech a vyšetřovacích věznicích. A možná pochopíte, proč musím vyplnit každou volnou minutu neutuchající činností. Nejlíp se na to hodí zkoumání nějakého zapeklitého problému, který vyžaduje plné soustředění a všechny moje síly. Kvůli neustálému elektrickému světlu mi zrudnou víčka a oči svědí a slzí. Desetkrát pročítám jednu a tu samou větu, a stejně jí nerozumím. S ohromnou námahou zvládnou jednu stránku, otáčím list – a už si nevzpomenu ani na písmenko. Vracím se zpátky a čtu dvacetkrát i třicetkrát jedno a to samé. Nepovolím si cigaretu, dokud mě hlava nezačne poslouchat. Nedovolím si myslet na nic jiného, přemýšlet nebo fantazírovat, nepovolím si dokonce ani zajít si na záchod. To nejdůležitější na světě je teď pro mě splnění úkolu, který jsem si na tenhle den uložil. A když si zítra nebudu nic pamatovat, vezmu do ruky stejnou knížku a budu číst znova. A až skončím jednu knížku, povolím si jeden volný den. Ale jen jeden, protože už druhý den začíná paměť slábnout, mizí soustředění a člověk se opět pomalu potápí, mizí pod vodu, zrovna jako tonoucí – hlouběji a hlouběji, až mu začne zvonit v uších a před očima se objeví barevné kruhy. A není vůbec jasné, jestli se člověk dokáže zase vynořit.

Obzvlášť silně se toto projevuje v karceru, na samotce. Nejsou tam ani knihy, ani noviny, ani papír, ani tužka. Na vycházky vězně nevyvádějí, do umývárny také ne, jíst mu dávají každý druhý den, okno je tam málokdy, žárovka je zabudovaná přímo do stropu a stěží propouští nějaké světlo. Jedna proláklina ve stěně vytváří

stůl, druhá židli – člověk na ní nevydrží sedět déle než deset minut. Místo postele přinášejí bachaři na noc holou dřevěnou desku. Teplé oblečení nevydávají. V rohu stojí paraša, tedy přesněji řečeno jen díra do podlahy, ze které celý den stoupá ostrý zápach. Zkrátka, takový betonový pytel. A kouření je zakázáno. Staletá špína. Na stěnách jsou krvavé sople, protože sem zavírají i vězně s tuberkulózou. Tak tady začíná nebezpečný ponor pod vodu, až na samé dno, do vodních řas. Tak se tomu nakonec ve vězení i říká – potopit se do karceru, vytáhnout někoho z karceru.

První dva tři dny ještě chodíš sem a tam po cele a hledáš. Třeba se sem někomu povedlo propašovat machorku a schovat tady nějaký ten zbytek... Nebo co kdyby se tu našel nějaký vajgl... Prsty ohmatáváš všechny jamky a pukliny a ještě pro tebe existuje rozdíl mezi nocí a dnem. Ve dne chodíš co nejvíc sem a tam a v noci se snažíš usnout. Ale zima, hlad a jednotvárnost vykonají své. Zdřímnout si můžeš tak maximálně na deset až patnáct minut. Potom musíš vyskočit a čtyřicet minut běhat, aby ses zahřál. Potom si zase na patnáct minut zdřímneš, když padneš na desku (v noci) nebo když si sedneš na nohu přímo na podlaže, se zády opřenými o stěnu (ve dne). A potom zase rychle na nohy a dáš si půlhodinku běhu.

Postupně úplně mizí vnímání reality. Tělo tuhne, pohyby se stávají mechanickými a čím dál víc se z tebe stává bezduchý předmět. Třikrát denně ti přinesou horkou vodu. Je to pro tebe nepopsatelná rozkoš, jako by v tobě uvnitř všechno roztálo, a ty se zase vracíš do života. Celý se naplňuješ sladkou bolestí, tak na dvacet minut. Každý den ti před vyměšováním dají kousek starých novin, a tenhle kousek si pročítáš od prvního písmenka do posledního, několikrát. Přemýšlíš o všech knížkách, které jsi kdy četl, vzpomínáš na všechny svoje přátele, na všechny písně, které jsi kdy slyšel. Začínáš počítat a násobit. Vybavují se ti útržky nějakých melodií, rozhovorů. Čas se ani nepohne. Upadáš do zvláštního nevědomí, vyskakuješ a běháš, pospáváš, ale jednotvárnost života tyto činnosti nijak nerozbijí. Postupně se skvrny na stěně slévají do nějakých obličejů, jako by byla cela vymalována portréty všech muklů, kteří tady s tebou seděli. Galerie portrétů tvých předků.

Můžeš se na ně dlouhé hodiny dívat, můžeš se jich vypyávat, hádat se s nimi a usmířovat se. Po nějaké době ti už ani oni nepřinášejí žádnou změnu. Víš o nich všechno, jako bys s nimi seděl už pěknou

řádku let. Někteří z nich ti lezou na nervy, s dalšími ještě občas ztratíš nějaké to slovo. Jsou mezi nimi takoví, jejichž rozhovor musíš rázně utnout, protože jinak budou čím dál tím drzejší. Budou nudně a monotónně vyprávět malicherné podrobnosti ze svých malicherných životů. Budou lhát a přikrášlovat si svůj život, pokud si všimnou, že je posloucháš. Jsou úslužní a mluví spěšně až běda. Jiní mlčí a zachmuřeně tě probodávají pohledem. Na ty si dávej pozor – jen co usneš, můžou ti čmáznout tvůj denní příděl chleba. Ale jsou tu i přátelští, družní chlapíci, spíš mladší, s nimi se dá i zavtipkovat. Ti většinou sedí za výtržnosti, hromadné znásilnění nebo za ozbrojenou skupinovou loupež. V rohu, nad vědrem na výkaly, bydlí starý zlodějský baron. Okamžitě začíná vymýšlet všelijaké intriky, snaží se poštvat jednu skupinku proti druhé a všechny skupinky proti tobě. Šeptá si s nimi po rozích, vyměňuje si s nimi nějaké tajemné a mnohoznačné pohledy. S vážností a autoritou vypráví dávné příběhy a k nikomu přitom osobně nemluví: vypráví o transportech, lágrech a vraždách. Snaží se vyprovokovat na cele konflikt a potom ustavit vlastní pořádek. On ví, co kdo může a co kdo nemůže. Potyčce se vyhnout nemůžu a je lepší to udělat teď, dokud kolem sebe nenashromáždil větší množství skupinek, dokud si nevybudoval a nepotvrdil svoji autoritu na cele. Ale i tohle všechno se nakonec potápí, stírá a nechává tě úplně o samotě. Hledíš do očí věčnosti a nebytí.

Je těžké pochopit, kde končíš ty a kde začíná toto nekonečno. Tvoje tělo – to už nejsi ty. Tvoje myšlenky už ti nepatří, přicházejí a odcházejí samy od sebe, tvým přáním se nepodvolují. A máš vůbec ještě nějaká přání? Jsem naprosto přesvědčen, že smrt není žádná kosmická prázdnota, žádné blažené nic. To by bylo nějak moc uklidňující, nějak moc prosté. Smrt si představuji jako mučivé opakování, zoufalý pocit, když už to samé potisící nemůžeš přežít. Vzniká tak vtíravý, monotónní sen ve stavu bdění nebo myšlenek ve stavu snu.

V první části tohoto příběhu se události odehrávají mezi složitými, houkajícími stroji, které neustále pohybují pákami. Ze všech stran kolem tebe dopadají s řinčením a svištěním obrovské nože. Točí se ozubená kolečka a kola a rachotí obrovské ocelové ozubení. Každou sekundu tě může něco rozseknout na půl, zamáčknout jako mravence nebo tě vtáhnout do obrovského kulatého lisu. Jsi v neustálém pohybu: uskakuješ na stranu, uhýbáš, krčíš se, snažíš se najít cestu ven z té mechanické, metalické, řvoucí džungle. Stroje, nože ani

páky nedodrží žádný rytmus, žádná pravidla. Je to obrovský chaos a pouze intuicí můžeš odhadnout, na kterou stranu teď uskočit, aby tě to v příští chvíli nerozdrtilo. Nesmíš se ani na chvíli zastavit, protože tam, co jsi zrovna stál, teď udeřilo obrovské tunové kladivo, od jehož nárazu všechno nadskočilo. A zezadu, shora, z boku všechno sviští, syčí a hřmí. Tohle trvá tisícovky let. Ale to je jenom první část.

V druhé části probíhá nějaká odporná nechutná ceremonie. V ohromné budově se po nekonečných chodbách a sálech valí neustávající proud lidí. Strašná tlačénice. Každý se chce dostat dopředu, tam, kde se odehrává hlavní tajný rituál. Ten proud tlačícího se davu ozařuje nepřirozené světlo. Všechno, co probíhá, má v sobě něco hnusného, ostudného a odporného. V davu se tísní nazí lidé se zmrzačenými těly. A ty jsi mezi nimi. Hraje k tomu jednotvárná, opakující se melodie, není to chorál, není to zaklínání, ale podřizují se mu všechny vaše pohyby. Tak proběhne dalších tisíc let.

Třetí část se odehrává v nějakém pokoji nebo na šachové desce. Stojí tam lidé, možná spíš šachové figurky – všichni jsou provázáni jeden s druhým složitými psychologickými vazbami. Na každém tvém slově nebo sebemenším pohybu závisí, co udělají oni, a to zpětně ovlivňuje tebe i všechny kolem. Proto všichni přítomní musí ve svých myšlenkách vytvářet nesmírně složité propočty, promýšlejí totiž na několik kroků dopředu i rozhodnutí všech kolem. A tyto počty nemají konce, stejně jako jsou bez konce možné kombinace rozhodnutí. Všichni jsou maximálně soustředění, počítají, předpokládají, připouštějí, vyvracejí, přepočítávají a kombinují. Donekonečna, protože všichni jsou pevně propojeni vzájemnými pouty. Přitom se každý snaží vypadat zcela bezstarostně.

Vyskakuješ a začínáš běhat z kouta do kouta, dopředu, dozadu, tam a zpátky, protože ti oteklo celé tělo a přestáváš ho cítit. Běháš a běháš, dokud tě jednotvárnost tvých pohybů a stěn nevrátí opět do první části, do haly plné strojů s noži, kladiv, kolečky a pákami. Tak jdou jedna za druhou celé epochy a všechno se ti to zprotiví: všechno, co se děje uvnitř i venku, už předem znáš, všechno už je prodchnuto tvými myšlenkami a názorem. Člověk začíná být sám sobě odporný, je mu z toho na zvracení, ale utéct před sebou nedokáže. Tohle mučivé nic zůstává ve vědomí dlouho a ještě déle se léčí – je jako otevřená rána. A až po velmi dlouhé době se z té nicoty stane jizva na duši. V paměti z tohoto času nezůstává nic, paměť ovládá úplné zatmění.

Jednou se na mě usmálo pohádkové štěstí – našel jsem asi půl krabičky machorky, velmi pečlivě zasunuté do pukliny stěny. Půl krabičky navlhle machorky... Ale čert mi ji byl dlužen, ta zpropadená machorka! Šlo o to, že jsem neměl zápalky a strašlivě se mi chtělo kouřit. Stokrát jsem ohmatával všechny stěny, ale zápalky jsem nenašel. Existoval jediný způsob, jak si cigaretu zapálit. Vylézt na stěnu, až pod strop, prostrčit kousek látky ze svého oblečení pomocí nějaké hůlky přes pletivo do prolákliny vedle žárovky a potom tu látku popostrčit ještě dál, přímo na žárovku. Přibližně po třech minutách začne látka doutnat a v tu chvíli si od ní můžu připálit cigaretu. Ale jak mám vylézt tři metry vysoko bez jediné opory a ještě k tomu vyhladovělý a zesláblý? Podle některých skvrn a škrábanců bylo jasné, že moji předchůdci se už o to pokoušeli. Po tomhle zjištění se moje touha zakouřit si stala prostě nesnesitelnou. Polovinu další noci jsem strávil tím, že jsem se snažil nehty odloupnout aspoň třísku z desky, na které jsem spal. Tříska musela být poměrně dlouhá, abych s ní dosáhl až k pletivu v proláklině a potom až k žárovce. Druhý den ráno jsem vzal stěny útokem. Počínal jsem si jako naprostý idiot: skákal jsem na holou stěnu, ať už s rozběhem, nebo z místa, snažil jsem se do ní zarýt nehty a doslova jsem ryčel nemohoucností a bezmocí. Moji předchůdci byli nejspíš vyšší, silnější nebo nějak lépe vybavení. Třeba to byli horolezci. Ale zastavit už mě nemohlo nic, na nic jiného už jsem nemyslel, stalo se ze mě zběsilé, nepřičetné zvíře. Přísahal jsem si, že to buď dokážu, nebo si roztřískám hlavu o stěnu.

První den nepřinesl žádný výsledek. V noci jsem ke stěně přistavil desku na spaní, vylezl po ní až ke stropu a zapálil jsem si o žárovku cigaretu. Ale to mě nedokázalo uklidnit, pouze mě podráždilo, jak je to snadné. Ráno jsem začal svůj útok nanovo. Celé se to opakovalo ještě dva dny a dvě noci. Jako osobnost jsem úplně přestal existovat. Zůstalo ve mně jediné přání – vylézt na tu stěnu. Nehty jsem měl polámané a z opuchlých prstů mi tekla krev, k večeru jsem byl už tak ubitý, že jsem se nahoru nedokázal napoprve vyplatit ani po desce. Klouzal jsem, padal, vstával a zase jsem lezl k žárovce, tak jako k ní leze hmyz. Už jsem nic necítil – ani bolest, ani chlad, ani hlad – zůstalo jen jediné přání existující mimo mě: vylézt na tu prokletou stěnu, k té zpropadené žárovce. Už jsem ani nevěděl, k čemu to vlastně potřebuji, a proto, když jsem se čtvrtý den za cenu neuvěřitelného úsilí, nárazů a výskoků dostal najednou až pod strop a pevně se chytil pletiva

kolem žárovky, zjistil jsem, že tříska, omotaná kouskem látky, kterou jsem měl v zubech, už mi dávno vypadla a leží na zemi. Tak jsem tam zůstal viset, pevně jsem se držel pletiva, visel jsem obličejem deset centimetrů od žárovky a plakal.

Pak jsem si samo sebou nemohl vzpomenout, jaká kombinace výskoků a hmatů mě to vymrštila až k žárovce. Ale hlavní bylo, že se můj cíl ukázal dosažitelný i pro člověka mého věku, sil a horolezeckých schopností. A proto na další zdolávání stěny padly ještě dva dny. Ke konci pátého dne mě čekalo vítězství, naprosté a definitivní. V životě jsem nezažil větší úspěch, významnější vítězství a takovou hrdost. Potom už jsem lezl k žárovce třikrát denně a připaloval jsem si ručně balenou cigaretu. Tak jsem si na to zvykl, že to přestalo narušovat můj jednotvárný život. Obyčejné a pomalé potápění se do mučivého, monotónního nic pokračovalo.

Protože jsem tohle všechno už znal, pokoušel jsem se pokaždé propašovat s sebou do karceru malý kousek tuhy. Většinou jsem si ho schovával do pusy, mezi zuby a tváře. A když se mi to podařilo, celý svůj trest v karceru jsem maloval na kousky novin nebo přímo na stěny a na podlahu. Maloval jsem hrad. Nekreslil jsem jeho celkový vzhled, vytyčil jsem si jiný úkol – hrad vystavět. Tedy vystavět ho celý, od základů, podlah, stěn, schodišť a tajných chodeb až po zašpičatělé střechy a věžičky. Brousil jsem při téhle činnosti každý kámen, osobně jsem leštil parkety na podlahách, dláždil jsem je kamennými kachlemi, do sálů jsem vybíral vhodný nábytek, na stěny věšel gobelíny a obrazy, rozsvěcel jsem svíce ve svícnech a čadící smolné pochodně na nekonečných chodbách. Připravil jsem sváteční stůl a pozval hosty, poslouchal jsem s nimi hudbu, pil pivo z korbelů, vypil hrnek kávy a vykouřil dýmku. Stoupali jsme po schodišti, přecházeli ze sálu do sálu, shlíželi jsme z terasy na jezero, potom jsme se šli podívat na koně do stájí, procházeli jsme se v sadu, který jsem musel také celý vymyslet a vysadit v něm vzácné rostliny a stromy. Vraceli jsme se do knihovny po venkovním schodišti, tam jsme si zatopili v krbu a já usedl do měkkého křesla. Listoval jsem starými knihami v ohmatané kožené vazbě a s těžkým měděným zapínáním. Věděl jsem dokonce, co je v těch knihách napsáno. Mohl jsem je číst.

S touhle činností jsem si vystačil po celý trest v karceru, ale řada otázek zůstala nevyřešených, zbyly mi napříště. Vždyť občas jsem strávil i několik dní úvahami o tom, jaký obraz by měl viset v hlavním

sále, jaké skříně mají stát v knihovně a jaký stůl postavit do jídelny. I teď dokážu svůj hrad nakreslit se zavřenýma očima, do nejmenších podrobností. Někdy ho určitě najdu... Anebo ho někdy postavím.

Ano. Jednou pozvu svoje přátele, projdeme přes padací most nad hradním příkopem, vejdemo do těch sálů a zasedneme ke stolu. Budou hořet svíce a hrát hudba, slunce bude tiše zapadat do jezera. Prožil jsem v tom hradu stovky let a každý kámen jsem obrousil vlastníma rukama. Stavěl jsem ho, když jsem seděl ve vyšetřovací vazbě ve Vladimíru. Zachránil mě před lhostejností – před strašně smutnou lhostejností k životu. Zachránil mi život. Protože člověk nesmí oněmět, nemá právo být ke všemu lhostejný. To je ta největší zkouška. Pouze ve sportu ti dají soudci a soupeři šanci utkat se s nimi ve špičkové fyzické kondici. Takové rekordy však nestojí za zlámanou grešli. Ve skutečném životě čekají člověka nejtěžší zkoušky, když je nemocný, unavený nebo když si potřebuje stůj co stůj odpočinout. To je ta pravá nakládačka! Právě v těchhle chvílích tě, nepřítelů, vytahuje ze sklepení ďábel, lovec lidských duší či výchovný pracovník na pohovor.

Kdepak, napřímo ti nikdo spolupráci s tajnými službami nenabízí. Chtějí od tebe daleko míň – pouze nějaký drobný ústupek. Chtějí tě naučit ustupovat, chtějí, aby sis zvykl na myšlenku, že člověk musí dělat v životě kompromisy. Velmi jemně tě otukávají – jestlipak už jsi připraven? Nebo ještě ne? No tak se vrať do toho svého sklepení, však ty dozraješ, oni mají před sebou moře času.

Jsou to kretění! Nevěděli, že se vracím ke svým přátelům, k našim přerušným rozhovorům u krbu. Odkud by mohli vědět, že s nimi mluvím a stojím na cimbuří, že mě teď víc znepokojuje stavba stájí a koníren než jejich hloupé otázky? Co zmůžou proti tlustým kamenným stěnám, proti vysokým věžím a střílnám? Vracel jsem se ke svým přátelům s úsměškem na rtech a zavíral jsem za sebou těžké dubové dveře.

V těch chvílích, kdy je člověku všechno jedno, kdy vědomí oněmí a jen se smutkem odpočítává zbylé dny, se také může stát, že někdo ve vedlejším karceru ztratí vědomí, udělá se mu špatně a spadne. Musím přivolat doktora! Budu bouchat do dveří, řvát a vyvádět. Za takový rámus mi občan velitel bezpodmínečně prodlouží trest v karceru. Proto mlč, opři si hlavu o kolena, řekni si, že jsi spal a nic jsi neslyšel. Co je ti po něm? Ty neznáš jeho, on nezná tebe a nikdy se

nepotkáte. Vždyť jsi to opravdu nemusel slyšet. Ale copak by se takhle mohl zachovat obyvatel mého zámku?

Odkládám proto knihu na stůl, беру do rukou svíci a scházím k bráně, abych do svého zámku vpustil pocestného, kterého po cestě zastihl nečas. Co je mi do toho, kdo to je? Ať je to třeba i zbojník, musí se tihle noci ohrát u mého ohně a přenocovat pod mojí střechou. Bouře ať si duní za branami mého hradu, nikdy nestrhne moji střechu, neprolomí tlusté zdi, nesfoukne oheň v mém krbu. Takhle bouřka nezmůže nic. Může leda výt a naříkat v komíně.

Vězení jako společenská instituce je lidstvu známa již od nepaměti. Můžeme směle tvrdit, že jakmile vznikla společnost, vzniklo s ní i vězení. Od té chvíle nejspíš také vzkvétá literární žánr vězeňských vzpomínek, deníků, zápisků a poznámek. Nevzniká proto, že by si nedávni vězňové potrpěli na vyprávění. Je to spíš naopak. Člověk, kterého pustili z vězení, se společnosti a rozhovorům vyhýbá, je nejspokojenější, když může sedět někde o samotě, s pohledem upřeným do jednoho místa. Ale okolí ho neustále ruší, všichni mu kladou spoustu naprosto stupidních otázek, chtějí po něm stále nové a nové příběhy a bývalý vězeň cítí, že nebude normálně žít do té doby, dokud o svých vězeňských dnech nenapíše vzpomínky.

Za celou naši dlouhou historii byly ve vězení desítky milionů lidí a tisíce z nich svěřily svoje dojmy papíru. Ale ani to neuhasiло lidský hlad, ten věčný zájem, který vězení znovu a znovu vyvolává. Lidé si od nejstarších dob zvykli na myšlenku, že nejhorší na světě je smrt, šílenství a vězení. A to, co je strašné, člověka přitahuje, vábí, vždyť strach představuje vždycky nějakou neznámou. Zkrátka a dobře – jak se jednou vrátíš „odtamtud“, okolí tě stoprocentně utrápí otázkami.

Tři výše uvedené stavy, které se dějí nezávisle na našich přáních a čistě z vůle osudu, jsou vzájemně propojeny. Šílenství je smrt duchovní, je to duchovní vězení. Vězení se podobá smrti a velmi často také u člověka vede ke smrti nebo k šílenství. Člověka, který šel do vězení, také všichni oplakávají a vzpomínají na něj jako na zemřelého: jak plyne čas, vzpomínají mihn a mihn, jako by už doopravdy nebyl. Jsou to tři druhy strachu, které žijí v člověku a které společnost využívá k trestání nezkrotných jedinců. Přesněji řečeno k zastrašení ostatních, protože copak se teď dá mluvit o nějakém skutečném trestu?

Je přirozené, že se každý člen společnosti zajímá, čím jsou zastrašováni ostatní a co se mu může přihodit. Tahle odpuzující funkce vězení je pevně ukotvena v lidském vědomí. A všichni, od zákonodárců až po bachaře, jsou přesvědčeni, že jedna věc je prostě neoddiskutovatelná: ve vězení má být člověku špatně a těžce. Tancuj si tam s čerty! Zůstaneš bez vzduchu, bez tepla, bez světla a bez jídla – tady nejsi v lázních ani u maminky! Jinak je odtud nikdo ani metlou nevyžene, nebude se jim chtít vracet na svobodu. Společnost se rozhořčuje především tehdy, když si vězeň dovolí zmínku o nějakých svých právech nebo o lidské důstojnosti. Jen považte! Jestli začnou hříšníci v pekle vykřikovat něco o lidských právech, tak už to tu bude hotový blázinec!

A přitom se tak nějak zapomíná, že na začátku přece nešlo o to zastrašit vězně, ale ty, kteří zůstali na svobodě, tedy samotnou společnost. Společnost tak straší sebe sama daleko víc než samotného vězně. Společnost po tom strachu touží. Samozřejmě, i vězeňské osazenstvo, jako každé pořádkumilovné osazenstvo, má své vlastní vnitřní vězení, kterému se říká karcer, a kromě toho má i různé vězeňské režimy: měkčí, zostřené a ostré. Protože ani ve vězení nesmí být člověku jedno, co se s ním v budoucnu stane. Vždycky se musí najít něco, co je mu možné odebrat a co on ztratit nechce. Protože člověk, který nemá co ztratit, je pro společnost smrtelně nebezpečný a pro všechny čestné lidi je velikým pokušením – pokud už samozřejmě není mrtvý. A tak, aby zbytek člověčenstva nezaviděl, aby se bohobojné duše nevydaly po nesprávné cestě, jsou všechny ty vězeňské režimy vytvořeny tak, že jejich poslední stadium, kdy už člověk opravdu nemá co ztratit, se nachází velmi, velmi blízko stavu přirozené smrti. Zkušený mukl proto nikdy neposuzuje vězení podle fasády nebo podle společné cely, ale vždy a pouze podle karceru. I o státu je lepší udělat si úsudek podle vězení než podle jeho deklarovaných úspěchů.

Vnitřní uspořádání vězení se nemění už několik století a člověku na svobodě, který přijde na exkurzi dejme tomu do Petropavlovské pevnosti, není vůbec jasné, co je v tom vězení tak jiného nebo zvláštního. Postele vypadají jako jiné postele, stěny jako stěny – no, možná ty mříže na oknech. K tomu také vězení máme, aby se z něj nedalo utéct, že ano. Dokonce jim tu povolili číst knížky – tak co by ještě chtěli? Člověk zvenčí totiž nemůže nikdy pochopit, co je to režim.

Copak je v tom tak velký rozdíl, říkáš si, jestli máš vycházku

hodinu, nebo půl hodiny, jestli denně dostaneš 400, nebo 450 gramů chleba, 75, nebo 60 gramů ryb? Tohle zajímá jenom účetní nebo kuchaře, kteří ta čísla musejí zpracovat, člověka zvenčí zajímá jen jedno: umírají přitom vězni, nebo ne? Neumírají? No tak prosím vás, o čem se tady budeme vůbec bavit! Největší dojem dělá na lidi zvenku klenba a tlusté stěny. Jak je to pochmurné, jak to tíží mysl! Tak takové je tedy vězení, brrr... A i kdyby přečetli tunu vězeňských vzpomínek, nikdy nepochopí všechny ty drobnosti, všechny ty nic neznamající události.

Tak například: tady stojí kovová postel ze svařovaných prutů. Na ní vatová matrace. Všechno vypadá úplně normálně. Ale když se na to podíváme podrobněji, zjistíme, že vězňové, kteří na těchto postelích spali, dokonce vyhlásili hladovku s požadavkem, aby jim zmenšili mezery mezi kovovými pruty. Vypadá to celé dost podivně: postele tu stály aspoň dvacet let a nikdo se o mezerách ani slovem nezmínil. Zbláznili se tihle muklové, nechce se jim jíst, nebo se jenom vytahují? Pouze pedantický archivář si možná mezi zaprášenými listinami všimne jednoho rozkazu, kterým velitel vězení přikázal zabavit muklům staré noviny a časopisy. Je to naprosto rozumné nařízení – aby muklové nezaneřádili celý starým nepotřebným papírem. Zaslouží si pochvalu. Ale ani ten nejpoctivější archivář si nevšimne souvislosti mezi těmihle dvěma událostmi. Jenom mukl, který na té posteli spal, bude téhle souvislosti rozumět. Protože na posteli se dalo spát pouze tehdy, když si pod matraci nacpal hromady starého papíru. Jenže ten mu vzali, a tak se stal z postele rázem mučicí nástroj. Během jediné noci se matrace proleží a ty spíš na železných prutech.

Anebo z jiného soudku: v každém karceru je sedátko nebo něco, co je vyrobeno za tím účelem, aby se na tom sedělo. Takové zařízení najdete v každé cele. Chceš sedět? Tak si na něj sedni a sed si třeba celý den. Ale stačí, aby ten výstupek k sezení udělali jenom o kousíček výš, než by měl být, a také jenom o kousíček kratší: a potom už si na něj nemůžeš pořádně sednout a nohy ti nedosáhnou na zem. Tohle všechno jsou jen nějaké centimetry, nějaké malicherné hlouposti...

Ten rozdíl padesáti gramů chleba nebo patnácti gramů ryb, tak to už jsou úplně prkotiny, ty už ani nestojí za zmínku. Člověk zapomíná, že velbloudovi kdysi dávno zlomilo páteř lehounké pírkó. Zapomíná, že hranice mezi životem a smrtí je tenká a nepatrná: stačí, aby se tělesná teplota změnila pouze o pár stupňů – hele, a už je po něm.

Po celou dobu, co existuje vězení, tahle společenská instituce, probíhá i tenhle boj, řinčí veliká bitva mezi mukly a společností. O gramy, o centimetry, stupně a minuty. V bitvě zaznamenávají obě strany střídavé úspěchy. Občas se do toho muklové oprou a společnost ustoupí. Tu získají 50 gramů, tady 10 centimetrů, jinde 5 stupňů – a hledme, žijeme! Ale společnost přece nemůže připustit život ve vězení. Společnost přechází do protiútku: tu ubere 50 gramů, tady 10 centimetrů, jinde 5 stupňů – a z muklů se stávají chcípáci. Začíná hlad, natahují brka a oblékají dřevěný kabát. Objevují se lidojedi, případy šilenství, sebevraždy, vraždy a útěky.

Tenhle boj jsem sledoval po mnoho let, boj, který je zcela nepochopitelný a nezajímavý pro lidi zvenčí. Tahle historie má svoje velká vítězství, svoje významná data, vítězství i porážky. Svoje hrdiny a vůdce. Frontová linie se v téhle válce, stejně jako v jiných válkách, neustále mění. Tady se frontové linii říká režim. Odvíjí se od ochoty muklů sáhnout si až na dno sil kvůli jednomu gramu, centimetru, stupni nebo minutě. Protože jakmile jejich obrana jenom trochu povolí, okamžitě mezi ně vtrhne jezdecká rota s červenými nárameníky nebo modrými výložkami. Prorážejí frontovou linii, obkličují mukly, hlavní útok vedou z týlu – a s poraženými je amen. Vždyť vítěze nikdy nikdo nesoudí. Nové generaci muklů se nikdy nepodaří vybojovat zpátky ztracené pozice, protože nový pořádek přijmou jako normální, odvěký a nutný. Mohou i desetkrát svou bitvu vyhrát, ale prohrát mohou pouze jednou. A proto muklové, kteří vyhlásili hladovku a ukončili ji, aniž si vymohli svoje požadavky, prohráli nejen svoji válku, ale ztížili život i budoucím generacím. A i proto se nesmíš potopit do lhostejnosti, upadnout do stavu strnulosti. Ona ti lhostejnost bude do ucha neustále našeptávat – hlavní je přežít! Mysli jenom na dnešní den. Přežil jsi ho? Děkuj Bohu! Ale už duní kopyta koní, už se troubí na vojenskou troubu, už se chystá jezdecká rota do útoku.

Tak jsem seděl ve Vladimiru a četl si knížky. Kromě svého hlavního předmětu, biologie, jsem se ještě učil anglicky. Většina osazenstva na našich celách se učí nějaký jazyk. Židé hebrejštinu, ostatní různě: někdo angličtinu, někdo němčinu, občas někdo i španělštinu. Metodika je jednoduchá: čti co nejvíce knížek se slovníkem, vypisuj si neznámá slovíčka a potom si je co nejčastěji opakuj. Většinou jsme si pro větší pohodlí vypisovali slovíčka na kousek papíru – na jednu

stranu neznámé slovíčko, na druhou jeho ruský význam. A aby se nám to nepletlo a neztráceli jsme se v papírech, vznikla u nás móda lepit si skříňky z prázdných krabiček od sirek. Skříňka to byla velmi praktická, měla pět až šest řad a šuplíčky se daly vytahovat. Tímhle způsobem se dají za předpokladu dobrého soustředění naučit za měsíc dva až tři tisíce slov. Třídili jsme si je do šuplíčků ve skřínce – podle významu nebo podle jiného příznaku. Bachaři už si na naše skříňky zvykli tak, že si jich při štáře nevšímali. Ale s knihami a hlavně se slovníky to bylo daleko horší.

Nesměli jsme dostávat knihy z domu. Místní knihovna byla poměrně chudá. A jediné, co zbývalo, bylo objednávat si knihy z obchodu a řádně za ně zaplatit podle standardních cen. Ale ani tak se nedalo objednat všechno, co jsme chtěli. Obzvlášť přísně bylo zakázáno mít u sebe knihy publikované mimo SSSR, což se vztahovalo i na slovníky vydané v Praze nebo ve Varšavě. Takže se přirozeně všichni snažili získat nějaké knihy především nelegální cestou.

Měl jsem v tomhle ohledu velké štěstí. Ještě ve vyšetřovací vazbě v Lefortovu mi moje matka předávala spolu s balíčky každý měsíc tři nebo čtyři knížky. Přičemž mezi sovětskými knihami byly i nesovětské, vydané v Anglii nebo ve Spojených státech. Lefortovští velitelé mi je samozřejmě nevydávali, ale posílali je do skladu. Doufali, že se o tom nedozvím a nebudu se po nich při odjezdu z vězení pít. Tak se mi ve skladě vytvořila zásoba třiceti knih. Do Vladimiru mě převáželi v noci, když ve vězení nebyly žádné vyšší šarže. Ztropil jsem pořádný kravál a požadoval jsem všechny svoje věci. Hrozil jsem, že transportní stráží ohlásím, že mi bachaři nevydali osobní věci. Transportní služba není podřízena ani KGB, ani vězení a kromě toho, jako všichni důstojníci ministerstva vnitra, nemá KGB zrovna v lásce. Proto jsem si myslel, že by mě strážníci z transportu mohli klidně odmítnout naložit: měl jsem „požadavky materiální povahy k věznicí“ – tak se tomu říká. A toho se nejspíš báli i lefortovští bachaři. Bachař, který byl právě ve službě, se se mnou nejdřív pro formu půl hodiny sprostě hádal, a dokonce mě i chytil pod krkem. Ale znali mě dobře, seděl jsem u nich už potřetí. Věděli, že se mě stejně nezbaví, a tak mi knihy vydali. Do Vladimiru jsem si proto přivezl pytel plný knih; sotva jsem ho tam dovlekl.

Ale později jsem s ním měl velkou potíž: musel jsem ho

odevzdávat na prověrku a dlouho mi ho nevraceli. Oznamili mi, že nemají pracovníka, který by knihy mohl zkontrolovat, a proto mi je nemožnou vrátit. Později zaváděli limity – pět knih jsem mohl mít u sebe, ostatní mi vzali. A pokaždé jsem kvůli nim musel psát stížnosti nebo vyhlašovat hladovku. Jednou v lágru jsem je dokonce ukradl ze skladu a vyměnil je za jiné. Byla to zkrátka velká epopěj. Je zajímavé, že za celou dobu nikdo knížky neprohlížel, nikdo ani nevěděl, že nejsou sovětské, jinak by mi žádné hladovky nepomohly. Můj pytel šval velitele už z principu: „Tady není univerzita. Vzdělávat se budete na svobodě.“ A hotovo.

I tak měl ale každý z nás svoji zásobu knih, přičemž knihy se většinou předávaly jako dědictví – od jednoho pokolení mklů k druhému. Stávaly se tak vlastně jakýmsi společným majetkem. Proto mezi námi a bachaři probíhala nekonečná válka, podobně jako v jiných otázkách vězeňského režimu. Tohle ožehavé téma neustále doutnalo. Museli jsme knihy schovávat, aby si jich bachaři nevšimli, obzvlášť v případech šfary. Úkol to nebyl snadný, knížka není jehla, kam s ní? Na cele je to těžké, ale přece jen to jakž takž jde. Ale neexistuje nic horšího, než když bachař otevře okýnko a zařve: „Nástup! Všechny věci s sebou!“ To totiž mohlo znamenat cokoliv: přeražení na jinou celu, přeražení do jiné budovy, do karceru, do transportu. A v každé ze jmenovaných možností nás čekala osobní prohlídka. Kam máme ty zpropadené knihy strčit?

Nejdřív nás zachraňovalo to, že jsme z knížky odtrhli hřbet a přebal spolu s první stránkou. Vyplatilo se odtrhnout i úvod. V tomhle stavu už to totiž při případné hádce nebyla kniha, ale osobní toaletní papír. Takhle mohl člověk pronést jednu dvě knížky. Pak se někdo naučil krásně falšovat knihovnické razítko. To jsme potom mohli říct, že knížka nám nepatří, že je z knihovny. Ale na to za chvíli přišli. Pak šlo ještě vytrhnout knížku z vazby a velmi pečlivě místo ní přilepit obal nějakého objemného časopisu. Knihy jsme pak vydávali za jedno z čísel časopisu „Ogoňok“ nebo „Novyj mir“. Jenže brzy nám začali zabavovat i časopisy. Nejlepší způsob byl číst co nejrychleji a přepisovat si přečtené do sešitu. Takové konspekty už byly považovány za muklovo osobní vlastnictví a také se dědily. Ale často nám zabavovala KGB je na prověrky, aby se ujistili, že nepíšeme antisovětské romány nebo vězeňské zápisky. Jak už jsem řekl, zuřila tu Stoletá knižní válka.

Naším bachařům velmi brzy došlo, že my, na rozdíl od kriminálníků,

mnohem hůř neseme ztrátu knih, zakázané návštěvy nebo zákaz korespondence než zabavené jídlo, zpřísněný režim či snížený denní příděl. Proto na nás tlačili hlavně skrze ztrátu různých duševních vymožeností. I když, jak správně říkali kriminálníci – rána do žaludku byla, je a bude oblíbenou praktikou bachařů a výchovných pracovníků. Měli jsme proti tomu svoje zbraně: stížnosti, hladovky, umanutost a vynalézavost. A hlavně, bez toho by nám byla vynalézavost na nic, byli jsme jednotní a mohli jsme se opřít o veřejnou publicitu.

Je to pozoruhodný jev: vždyť jen před nějakými třiceti lety se desítky milionů politických vězňů naháněly na obří stavby komunismu, statisíce jich umíraly na kurděje a na podvýživu. A celý svět tou dobou nadšeně chválil progresivní sovětský režim. Ne že by neměl informace, ale prostě o tom nechtěl nic vědět, nevěřil tomu. Lidé chtějí najít někde na světě krásný sen o štěstí a spravedlnosti. A dokonce i nejserióznější západní pozorovatelé obdivovali grandiózní sovětské úspěchy, rozkvět stavebnictví a entuziasmus sovětských lidí. O muklech – ani slovo.

Teď nás politických vězňů sedělo v celé zemi maximálně dvacet tisíc, asi tolik, kolik jich umíralo během jediné zimy v Norilsku. Ale už i Západ cítil, že o jeho vlastní budoucnosti se částečně rozhoduje taky ve vladimírském vězení. Západní média se nám začala věnovat, a dokonce se snažila zjistit podrobnosti z naší války o režim, pochopit ty boje o gramy, stupně a centimetry. Lidstvo najednou začala zajímat otázka, zda může mít vězení lidskou tvář. To se nám zrovna hodilo. Vězení jsme měli už dlouho, ale lidská tvář stále nikde. A tak se stávalo, že jsme ještě ani nestihli ukončit hladovku a bachaři už nám tajně sdělovali podrobnosti zpráv BBC nebo rádia „Svoboda“ o naší hladovce. Dokonce i je zaujal tenhle rozhlasový boj.

Zneklidnili i naši kremelští vůdcové – začalo jim být nepříjemné, že fasáda jejich obrovské budovy začíná ztrácet lesk. Zrovna teď, sakra! Zrovna když se proletáři všech zemí nakonec přece jen spojili a mohou uskutečnit staletou touhu lidstva. Děje se to právě v okamžiku, kdy je třeba nasměřovat snahy všech národů na válku s diktaturou v Chile nebo s politikou apartheidu v Jižní Africe! Najednou tu máme nějaké mukly, hladovky, příděly, gramy a stupně.

Vždyť to snižuje soustředění pracujících, napomáhá to světovému imperialismu a oddaluje světlou budoucnost.

Ale tou dobou se měnila i nálada uvnitř samotného státního aparátu:

dávno zmizel revoluční zápal a nadšení, ty rozstřílel Stalin v třicátých a čtyřicátých letech. Aparát zkosnatěl, paralyzovala ho úřednická apatie, strach ze zodpovědnosti, strach z vedení a příkazy, které bývaly často nesrozumitelné. Nejlepší ze všeho bylo oznámit takovou záležitost vyšším místům a čekat na pokyny. A nahoře, co se týká pokynů, moc nespěchali. Nahoře nejraději trestali úředníky za lajdáctví, vydávali nové a nové instrukce, usnesení a rozhodnutí, které bylo třeba zase nějak vyložit a nějak zasadit jedno do druhého, i když si protirečily. Ředitel věznice měl z toho všeho hlavu jako včelí úl.

Jasně bylo to, že každý nový příkaz musí být použit proti mukulům. Ale jak tvrdě? Trošku je přimáčkneš, mírně do nich štouchněš a je to tady – hladovka. Zase se ozve křik z Londýna, Mnichova a Washingtonu... Což ovšem znamená, že za dva tři týdny tu budeme mít komisi z Moskvy. „Soudruhu, jak jsi mohl něco takového dopustit? Vždyť vy jste ustoupil provokaci světového imperialismu!“ Samozřejmě že najdou nějaké nedostatky, nejasnosti, zapíší si je, poukážou na ně, vystaví je a možná odvolají z funkce i ředitele. Obecně se ví, že každý úředník má moře nepřátel, kteří jenom čekají, aby se posadili na jeho místo, aby mu urvali sousto od úst. A proto důstojníci a věžeňští velitelé také po nocích kroutí knoflíkem rádia, poslouchají západní rozhlasové stanice a ptají se pak jeden druhého – bylo něco včera? A pokud ano, tak už se chystají na komisi. Mazáci mezi věžeňskými bachaři jen vzdychají: „Člověk aby s nima zacházel jako v rukavičkách! Chacha, před dvaceti lety, to by byla jiná...!“

Jenže my už prostě nejsme králíci, kteří mlčky a pokorně umírají. My jsme totiž pochopili jednu velkou pravdu: tahle moc se nedrží nad vodou díky puškám, tankům nebo atomovým bombám. Moc se rodí z pokory, ze souhlasu s režimem. A proto každý, kdo se odmítá podvolit násilí, zmenšuje toto násilí přesně na jednu dvousetpadesátimiliontinu. My jsme si prožili aktivní účast v hnutí za lidská práva, prošli jsme dobrou školou v lágrech a víme, jakou drtivou sílu může mít nepodrobení se moci. A vědí to i její představitelé. Už dávno ve svých propočtech odhodili všelijaká komunistická dogmata. Už nepotřebují, aby lidé věřili v nějakou světlou budoucnost, potřebují jen, aby se tiše podrobili. Když nás trápí hladem a tahají nás po lágrech a karcerech, nedocílí toho, že bychom začali věřit v komunismus, ale doufají, že už se konečně podvolíme anebo přistoupíme aspoň na kompromisy.

Do vladimírského vězení nás svezli ze všech lágrů. Byli mezi

námi ti nejnepokornější a nejtvrdohlavější: hladovkáři, stávkáři a odesílatelé stížností. Náhodných vězňů se mezi námi našlo pár. A ti, kteří se k nám nějakým nedopatřením dostali, se chtěli nechtě zapojovali do naší obranné taktiky.

I na ostatních celách seděli muklové se zvláštním režimem a se stejnými paragrafy jako my. Ale většinou to byli vězni náhodní, hlavně kriminálníci, kteří prohráli sami sebe v kartách nebo se nějak provinili před spoluvězni na celách. Aby se vyhnuli zákonité odplatě, nalepovali na stěny letáky nebo si vytetovali antisovětské heslo. V tom případě se jim totiž navyšoval trest a čekalo je převedení do zvláštního režimu, který mají „politických recidivistů“. Samozřejmě že svou podstatou a psychologií zůstávali kriminálníky. Ale co je zvláštní, jejich normální režim se ničím neodlišoval od stalinských lágrů. Velitelé a bachaři se k nim chovali úplně jinak než k nám: bili je, ponižovali, vězni se rvali kvůli krajici chleba a donášeli jeden na druhého. A přitom si mohli vytvořit pořádnou obranu!

Do roku 1975 nás politické vězně do práce nehonili. Vězeňské vedení to považovalo za zbytečné. Věděli už z minulých let, že většina do práce stejně nenastoupí a ti, kteří půjdou, stejně nebudou plnit normu. Pro vězení bylo ekonomicky nevýhodné platit svobodným mistrům, udržovat pracovní dílny, stále zvyšovat plán a nezískávat žádný reálný výdělek. Ale na jaře roku 1975 – možná v očekávání Helsinek – najednou Moskva rozhodla jinak: přišel příkaz, aby vedení věznic přinutilo politické chodit do práce.

Nucené práce jsou pro každého člověka velmi potupné. V podmínkách tohoto vězeňského systému se 60 procent výdělku odvádí na zajištění strážů a od zbytku se odečítá cena vězňova jídla, oblečení a obuvi. Práce je považována za způsob převýchovy a odebírá člověku při šestidenním pracovním týdnu osm hodin denně. Normy se přitom zvyšují tak, aby nebylo možné je splnit. V takových podmínkách je práce nepřijatelná pro každého člověka, který si sám sebe aspoň trochu váží.

My jsme samozřejmě odmítli. A začala dlouhá blokáda. Všechny nás jako ty, kteří odmítají pracovat, několikrát protáhli různými tresty: já jsem například v zostřeném režimu poseděl rok a půl (z celkových ani ne dvou let!). Další dostali vícekrát karcery a stávalo se, že tam někoho nechávali šedesát, dokonce i sedmdesát dní. Zakázali nám korespondenci, přišli jsme o návštěvy nebo o balíčky s jídlem. Válka

to byla krutá, do posledního dechu. Všichni jsme věděli, že nesmíme prohrát. A tak jsme kromě normálních obranných metod, tedy hladovek a nelegálního předávání informací na svobodu o bezpráví, ke kterému ve věznicích dochází, přistoupili ještě k nové metodě: zavalili jsme oficiální místa stížnostmi; začaly se na ně sypat jako lavina.

Člověk musí trochu rozumět sovětskému byrokratickému systému, aby pochopil, jaký to mělo efekt. Podle zákonů platných v SSSR má každý vězeň právo podávat stížnosti kterémukoliv státnímu nebo občanskému úřadu i osobám, jež tento úřad zastupují. Stížnost musí být odeslána vězeňskou správou nejpozději třetí den po jejím podání. Během těchto tří dnů musí vedení napsat ke stížnosti vysvětlující stanovisko, také výtah a shrnutí případu daného vězně, a to všechno vložit do jedné obálky se stížností.

Úřad, který stížnost obdržel, ji zaregistruje v soupisu došlé pošty a je povinen na ni během jednoho měsíce odpovědět. Pokud úřad není kompetentní k řešení problému, který je ve stížnosti uveden, musí ji přeposlat kompetentním instancím. S další stížností už je třeba postupovat o něco složitěji. Existuje několik zákonů a instrukcí, které regulují prošetřování stížností. A reálně to vypadá následovně: pokud jste napsali jednu stížnost, nepřinese to žádný efekt. Bude přeposlána „povolané osobě“, tedy přesně tomu člověku, na kterého si stěžujete. A ten vaši stížnost shledá, jak jinak, jako neopodstatněnou. Nejčastěji však stížnosti vůbec nikdo nečte a posílají se o instanci níž. Kvůli tomuhle postupu moc lidí nevěří v sílu stížností. Vrána vráně oči nevyklovne – říkají lágerníci.

Ale když se dodržují některá pravidla, mohou se stížnosti stát velmi efektivní, dokonce i ve vězení. Je však nutné:

- *znát zákony a proces prošetřování stížností,*
- *do posledního písmenka znát zákony a instrukce o vězeňském režimu,*
- *stížnost musí být co možná nejkratší, výstižná, nejlépe na jednu stránku, jinak ji nikdo nebude číst. Ve stížnosti musí být pouze fakt porušení daného zákona nebo instrukce, datum události, příjmení viníků a odkaz na zákon nebo instrukci, která byla porušena. Musí se to všechno napsat velkým a velmi úhledným písmem, po stranách se musejí nechat volné okraje.*
- *stížnosti mohou vyšetřovat i vysoce postavené instance. V tom případě je třeba stěžovat si na úřady jim podřízené. Tedy takto:*

má-li odpovědět hlavní správa ministerstva vnitra, nesmí si trestanec stěžovat na ředitele věznice, ale na ředitele oblastní správy. Se stížnostmi se musí pomalu stoupat po úřednickém žebříku a stěžovat si pokaždé o stupeň výše na předešlou instanci.

- jedna stížnost nesmí nikdy obsahovat dvě různé záležitosti,*
- stížnost se musí odesílat doporučeně,*
- a nejdůležitější podmínka: stížnosti je třeba psát v ohromném množství a posílat do těch nejnemožnějších a naprosto nekompetentních úřadů.*

V nejlítějších bojích naší války psal každý z nás deset až třicet stížností denně. Napsat třicet stížností za jeden den je náročné, proto jsme si rozdělovali témata, každý sestavil svoje téma a ostatním ho dal k opsání. Pokud sedí v cele pět vězňů a každý z nich si vezme šest témat, ve výsledku napíše každý třicet stížností, ale vymýšlet musí jen šest. Přepsat třicet stránek hotového textu psaného velkým písmem trvá přibližně hodinu a půl až dvě.

Adresáty stížností by neměli být úředníci, ale naprosto nečekaní lidé a organizace: například všichni poslanci městské rady, všechny noviny a časopisy, všichni kosmonauti, všichni spisovatelé, umělci, baleríny, všichni sekretáři ústředního výboru komunistické strany, generálové, admirálové, předáci v továrnách, pastevci, chovatelé jelenů, dojičky, sportovci a tak dále a tak dále. V Sovětském svazu jsou totiž všichni jen trochu známí lidé povolanou osobou.

Situace se poté vyvíjí následovně: vězeňská kancelář je zavalena stížnostmi a nestíhá je odeslat během tří dnů, protože ke každé z nich musí sestavit výše uvedené vyjádření a shrnutí z případu. Za nedodržení termínu je nemine důtka a přijdou o prémii. V těch nejzřetlivějších dnech naší války pomáhali v kanceláři na přímý příkaz ředitele úplně všichni: knihovníci, svobodní účetní, cenzoři, důstojníci z politického oddělení nebo výjezdní policejní skupina. A nejen to. Vedle vězení stálo učiliště ministerstva vnitra, a na výpomoc do kanceláře proto nahnali i studenty!

Každé odeslání doporučeného dopisu a odpověď na takový dopis se musí zaregistrovat ve speciální knize a velmi přísně dodržovat zákonné lhůty pro odpovědi a odesílání stížností. Stížnosti procházejí velmi složitými cestami, v každé instanci se musejí zaregistrovat, na každou vzniká vlastní složka a další povinnosti. Nakonec se

všechny shromáždí ve dvou instancích: v místní prokuratuře a v místní správě ministerstva vnitra. Tyto úřady však také nestíhají odpovídat, také nedodržují dané termíny, za což dostávají důtky a pracovníkům se snižují prémie. Byrokratický stroj pracuje naplno, vy pouze přehazujete papírovou barikádu z úřadu na úřad a zaséváte do nepřátelských řad paniku. Úředník zůstane úředníkem, nemají se často mezi sebou rádi a vaše stížnosti se stávají zbraní v ruce mezi různými resorty. To trvá několik měsíců. Potom se na scéně objeví nejmocnější faktor sovětského života – statistika. Na nějakou vysokou instanci přijde mezi zprávami o postupujícím budování komunismu hlášení s potvrzenými čísly a součty, které říká, že z vladimírského vězení bylo do celé oblasti rozesláno sedmdesát pět tisíc stížností. Nikdo ty stížnosti nečetl, ale číslo je to ohromující. Tohle číslo zkazilo celou bilanční statistiku, zničilo jakési ukazatele socialistického soutěžení kolektivů, úřadů nebo celých oblastí. Všem je z toho na nic: celá oblast se propadá z předních pozic na poslední místa, jsou jí odebrány putovní rudé prapory, poháry a vlaječky. Pracující jsou rozhořčeni, na oblastní správě zavládla panika, do věznice se okamžitě vydává komise složená z nejvyšších představitelů správní jednotky.

Tato komise nikomu z nás osobně nepomůže, maximálně vyřeší několik nepodstatných otázek z našich stížností. Ale určitě najde ohromné množství nedostatků a důkazu nedbalosti v práci vězeňského vedení. Vedení dostane napomenutí. Někdo přijde o místo, někomu sníží hodnost a další si vykoleduje důtku. Komise referuje nahoru o přijatých opatřeních a spokojeně odjíždí domů. Ale to stále není všechno. Posílali jsme stížnosti nejruznějším dojičkám, balerínám a chovatelům jelenů a i jim se musejí posílat odpovědi, musí se jim to vysvětlit, je třeba je uklidnit a informovat o rozhodnutí komise a o přijatých opatřeních.

A my pořád píšeme a píšeme, kazíme statistiku za nové měřené období, až dorazí nová komise, a tak to trvá celé roky. Nebylo by od věci doplnit do tohoto výčtu ještě komise a důtky za únik informací do zahraničí, nařízení, oběžníky, stížnosti rodinných příslušníků, kampaně a mezinárodní petice. Už chápete, co si prožilo vedení naší věznice za tu dobu, co jsme s nimi vedli válku proti nucené práci? Copak se najde ředitel věznice, prokurátor nebo tajemník oblastního výboru komunistické strany, který by chtěl vést takový život? A kdyby to záleželo jen na nich, už dávno bychom blokádu prolomili. Ale oni plnili příkaz z Moskvy.

Bože můj, snažili se zničit naše stížnosti na sto a jeden způsob! Konfiskovali je po tuctech, kradli nám je, nedávali nám papír, neprodávali známky a obálky, zakazovali posílat stížnosti doporučeně (aby je bylo jednodušší krást), vytvořili zvláštní nařízení, které zakazovalo posílat stížnosti kamkoliv jinam kromě ministerstva vnitra, strkali nás za stížnosti do karceru. A odpovědi! Jaké my jsme dostávali odpovědi! To si člověk ani neumí představit. Připitomělí úředníci, kteří si ani nestihli naše stížnosti přečíst, odpovídali úplně mimo téma, pletli si adresáty i podstatu stížností. Nešťastné zákony se jim dařilo tak překrucovat a přelhávat, že by za to mohli jít sami sedět. Jeden plukovník NKVD z místní správy, již naprosto otupělý z toho návalu papírů, mi například odpovídal, že sjezd Komunistické strany Sovětského svazu nelze považovat za společenskou organizaci, a proto se na něj prý nemůžu obracet se stížnostmi. Vyvolalo to vichr žalob na tohoto plukovníka a on v tomto nečase úplně zmizel ze scény.

A soud ve Vladimíru, který se doslova hroutil pod návalem žalob a požadavků na zahájení trestního stíhání našich bachařů, nám například odpovídal, že důstojníci ministerstva vnitra nepodléhají sovětským soudům. Nakonec se na nás úplně vykašlali a místo odpovědi nám na naše stížnosti odpovídali jednou větou tohoto přibližného znění: „Během tohoto měsíce jsme obdrželi a zamítli 187 vašich stížností,“ – a podpis. Do našeho boje se musel zapojit celý byrokratický systém Sovětského svazu. Neexistuje snad jediný úřad, oblast nebo republika, odkud bychom nedostali odpověď. Stávalo se, že dva úřady dávaly na naši stížnost diametrálně odlišnou odpověď, a to jsme si je potom hezky vychutnali. Ke konci jsme do té hry vtáhli i kriminálníky a infekce psaní stížností se začala šířit vězením. A to ve vězení sedělo tisíc dvě stě lidí.

Jsem přesvědčen, že kdyby tahle bitva trvala ještě déle a zapojilo se do ní celé vězení, sovětský byrokratický systém by prostě zkolaboval: všechny úřady a instituce Sovětského svazu by přestaly pracovat a vyráběly by pouze odpovědi na naše stížnosti. Ale oni to vzdali. Po dvou letech války byla blokáda odvolána. Náš ředitel věznice byl odvolán ze svého postu a odešel na penzi, došlo k nějakým změnám v administraci a všechno utichlo. Moskva od vydaného nařízení odstoupila. Náš ubohý plukovník Zavjalkin! Trpěl pro nic za nic a padl jako oběť administrativní nespravedlnosti. V jádru to nebyl špatný člověk, byl to jen a pouze svědomitý úředník. Velmi špatně

rozuměl tomu, co se vlastně děje, a neustálým přivalům komisí a rozporuplným příkazům se bránil svým vlastním, osobitým způsobem. Tvářil se jako jelimánek, jako snaživý hodný blbeček, který se snaží udělat všechno co nejlip, ale vždycky se to nějak zvrtné! Dávali mu co proto, pokaždé ho hubovali, veřejně ho pranýřovali a on to všechno přijímal s pohledem nevinného člověka, kterému prostě nikdy nepřeje štěstí.

Vítězství nás stálo hodně sil. Spolubojovníci chřadli, každý z nich trpěl nějakou nemocí: jeden měl žaludeční vředy, druhý tuberkulózu. Ve vězení se vede špatně i zdravému člověku, natož nemocnému. Přes zdraví a nemoci se dá vězně také lépe vydírat: když nám půjdeš na ruku, dostaneš se do nemocnice a dostaneš léčení a dietní stravu. Při žaludečních vředech nebo onemocnění jater se všechny ty poloshnilé ryby a zatuchlé kyselé zelí nedají vůbec jíst. A právě ty bohužel tvoří 60 procent naší stravy. Co si počít? Při tuberkulóze nebo například při žaludečních vředech, kdy člověk trpí nesnesitelnou bolestí žaludku, mu velitelé s velkou radostí připravují pobyt v karceru. A jdou ještě dál, klidně si vězně během hladového dne, kdy nedostává žádné jídlo, pozvou na pohovor. Tuberákům je o něco líp, ti aspoň necítí bolest.

Ono se tady totiž stejně nikomu nic neléčí. Doktoři tu mohou odstranit nejhorší příznaky bolesti, nedopustit smrt, otupit bolest a mírně člověku ulevit. Ale výsledkem je pouze to, že všechny nemoci se u vězňů stávají chronické. Člověk se jich už nikdy nezbaví a zůstane celý život závislý na práscích. To je ovšem považováno za normální jev. „Přijeli jste sem do lázní nebo co? My jsme vás sem nezvali, neměli jste sem lézt,“ říkají doktoři. Dokonce i nemocnice se vlastně nijak neliší od cely: mají stejné betonové podlahy a stejné žaluzie na oknech. Není tu světlo ani vzduch, jenom jídlo je o něco lepší. Dokonce tu nemají ani záchody – vyměšovat vyvádějí nemocné dvakrát denně na záchodky. Člověku se do takové nemocnice ani moc nechce.

Lékařská pomoc se tu bere jako odměna za dobré chování. Na sousední cele u kriminálníků sedí jeden epileptik. Muklové každý den buší do dveří, že potřebuje lékařskou pomoc. Ale kdepak by se dočkali doktora! Za čtyři hodiny, a to jen možná, nahlédne do okýnka felčar: „Zase ten epileptik? Však on neumře, už nás nevolejte.“ A třískne okýnkem. Když se na naší cele udělalo špatně Gunnaru Rodemu, půl noci jsme mlátili do dveří, křičeli jsme ven z okna, vytrhli jsme z podlahy lavici a vši silou jsme jí mlátili o dveře jako

beranidlem. Okýnko ve dveřích jsme vylomili a dveře praskly. Málem jsme ty dveře vylomili. Všem nám potom napařili karcer, ale Rodeho přece jen přesunuli do nemocnice. Jindy zase šoupli do karceru Suslenského, který je srdcař a v karceru se u něj pravidelně objevuje třetí nebo čtvrtý den záchvat. Ani tentokrát tomu nebylo jinak. Celá budova včetně kriminálníků začala mlátit do dveří, byl to rachot jako při kanonádě. Budova se otřásala v základech – šestašedesát cel, to je celkem dvě stě lidí, rozbíjelo dveře. Výsledek? Suslenského přenesli felčáři na nosítkách do jiné budovy a šoupli ho do jiného karceru. To je všechno.

Takže za naše vítězství jsme tvrdě zaplatili. Ale kdo ví, pro kolik další muklovských pokolení jsme ubránili právo nepracovat? Vymohli jsme se i mnohá zlepšení. A hlavně – velitelé se nás teď bojí jako ohně! Když se nás nový ředitel zkoušel zmáčknout přes knihy – stačilo držet hladovku jen pár dní a hned se vzdal. Nesmějí se nás teď dotknout ani prstem. Z kriminálních cel skoro každý večer někoho odvedou na záchod a tam ho mlátí jako psa. Klidně mu nasadí pouta, připnou mu ruce k topení a pak ho zkopou. Každý večer se tu vzduchem nese řev a nárek. Proslulý je v tomhle směru major Kiselev. Je věčně užralý a má zamlžené, skoro slepé oči. Ten, když nedá někomu aspoň jednou za směnu nakládačku, z toho může onemocnět. Naše cely ale obchází v půlkruhu, bojí se dokonce i dýchat, abychom neucítili zápach alkoholu.

Pustili jsme se do něj poté, co byl na konci roku 1974 během jeho služby zavražděn v karceru kriminálník s přezdívkou Divoch. Bili ho tam dlouho, nejspíš celou noc, protože na cele tu noc nebyl. Několikrát jsme v noci přivolávali stráž na chodbě a ptali jsme se, co se děje. „Ale co já vím,“ odpovídal strážný, „to je jeden z těch bláznů, co pořád vyjou a vyjou.“ Až ráno nám kriminálníci vysvětlili, co se stalo. Od té doby byl Divoch dva roky jedním z témat našich stížností – žádali jsme soud pro Kiseleva. Takových stížností jsme napsali dobře půldruhého tisíce. Soud se samozřejmě nekonal, prokuratura trvale odpovídala: „Administrace nemá ke Gavrilenkově smrti žádný vztah.“ Z těchto odpovědí jsme se vlastně dozvěděli příjmení zemřelého.

Kiselev ale v každém případě ztichl a začal se nás bát. Přitom nás z hloubi duše nenáviděl a pokaždé sliboval, že na nás napíše hlášení, abychom dostali trest. Celá jeho směna mu byla podobná, asi si je vybíral podle sebe. Třeba Jedenačtyřicítka, to byl exponát! Jmenoval se Sarafanov, byl malého vzrůstu a hlídal vždycky v první budově,